

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ

Царьова І.

Запорізький національний університет

tsarevasgd@ukr.net

Ключові слова:

лінгвопрагматика, семантика, трихотомія, юридичний текст, юридична лінгвістика

Проаналізовано лінгвопрагматичний аспект юридичного тексту. Обґрунтовано доцільність уживання термінів “юридична мова”, “юридичний текст”. Зазначено, що юридичним текстам, залежно від функціональної мети, притаманна певна організація, принципи й правила виконання, стиль написання, а предметом правничих дискусій є лінгвістичний статус юридичної мови. Наголошено, що основною причиною лінгвістичної недосконалості законодавчих документів є відносно невисокий рівень професійного володіння авторами літературною мовою як єдиним засобом матеріалізації права.

Повноцінне функціонування юридичної лінгвістики значно розширилося, оскільки трансформувалися вимоги сучасної лінгвістики. Співвідношення правознавства та мовознавства змінює вивчення мовних питань у правовій галузі. Так, гейдельберзька науково-дослідна група визначає юридичну лінгвістику як “науково-теоретичну і повсякденно-практичну сферу дотику методичного сприйняття мови в юриспруденції та лінгвістичний аналіз мови в значенні практичної семантики” [5, с. 35]. У юридичній лінгвістиці чітко розрізняються такі поняття, як мовна компетенція юриста (володіння юридичною мовою) та мовне вживання (уживання юридичної мови в мовленнєвій діяльності юриста). Юридична граматики описує насамперед мовну компетенцію юриста. Її структура має три загальні компоненти: синтаксичний, семантичний та фонологічний, серед яких головним є синтаксичний, а семантичний та фонологічний виконують функції відображення.

Найбільше питань пов’язано з семантикою юридичного тексту, феномен якого полягає в принциповій невичерпності виражених у ньому смислів та ідей: кожне нове прочитання збільшує простір розуміння. Проте свобода розуміння не абсолютна. Семантика будь-якого, навіть надскладного, тексту повинна мати певну формальну підставу, а тому обумовлюється особливостями лексико-дериваційної структури. Обґрунтуємо цю думку, розглянувши зразки юридичних текстів, які цікаві для лінгвістичного дослідження тому, що: 1) складають макросередовище мовного спілкування у сфері суто ділових взаємовідносин; 2) мають специфічні мовні характеристики; 3) надають досліднику можливість визначити індивідуальні, загальні та відмінні особливості в їх побудові та функціонуванні.

Слід відзначити, що помітну роль у становленні юридичної лінгвістики відіграли праці таких учених-юристів й учених-лінгвістів, як М. Антонович, Н. Артикуца, Л. Дадерко, Т. Демченко, О. Копиленко, М. Коржанський, Т. Литвин (Будко), М. Мацкевич, О. Підпригора, А. Токарська, З. Тростюк, І. Філіпчук, Є. Харитонов, Л. Чулінда, О. Юрчук та ін., які побачили світ у кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. на сторінках авторитетних юридичних і

філологічних видань. Особливої ваги набуває визначення таких способів побудови текстів нормативно-правових актів, які б дозволяли найбільш точно й адекватно матеріалізувати інтенції законодавця. У зв’язку з цим посилюється інтерес учених до виявлення різноманітних відхилень у текстових одиницях, що спостерігаємо в наукових працях В. Широкова, який досліджує особливості логіко-лінгвістичних аномалій у нормативно-правових актах.

Основною причиною лінгвістичної недосконалості законодавчих документів є відносно невисокий рівень професійного володіння авторами літературною мовою як єдиним засобом матеріалізації права, що призводить до появи різного роду мовних девіацій та логічних аномалій у нормативно-правових текстах. Натомість проблема формування юридичного дискурсу, зокрема лексико-дериваційна концепція юридичного тексту, увагу українських науковців не привертала.

Мета – проаналізувати лінгвопрагматичний аспект вивчення юридичного тексту. Для досягнення поставленої мети сформульовано завдання: виявити особливості трихотомії юридичного тексту та зазначити основні елементи структури юридичної мови.

Звісно ж, у ході вирішення проблем структурування мови права необхідно враховувати комплекс критеріїв: юридичних, лінгвістичних і логічних. Вихідним юридичним критерієм має виступити розподіл усіх мовних явищ у галузі права на мову текстів джерел права, що містять норми права, і врешті юридичну мову. Така дихотомія носить фундаментальний характер, особливо якщо врахувати її прояв у більшості національних наукових шкіл. Однак вона, на наш погляд, не є достатньою. Більш доцільною є трихотомія: мова текстів джерел права – прикладної юридичної мови – наукової юридичної мови. Зазначена трихотомія враховує як специфіку правової дійсності, різні рівні її існування, так і лінгвістичні особливості (лексичні, синтаксичні, стилістичні, семантичні, прагматичні та ін.) мов.

Варто також враховувати, що для сучасної лінгвістики характерними є дві основні перспективи

дослідження будь-якої мови – як *langue* і як *parole*, визначені ще класиком лінгвістики Ф. де Соссюром [4, с. 65–88] і конкретизовані англійськими дослідниками М. Холідеєм і А. Едвардсом [6, с. 32–56]. Метою дослідження мови як *langue* є розгортання її системи, а саме: зв'язків між елементами мови на різних рівнях її структури, зв'язків між елементами мови та позамовної дійсності, а також між мовою і її користувачами. Друга перспектива полягає в розумінні *parole*, тобто сукупність мовленнєвих актів як соціальних явищ, як системи взаємодії людей. Метою дослідження мови як *parole* є встановлення закономірностей цієї інтеракції, що впливають на мову.

Отже, аналіз юридичної мови як знакової системи *langue* дозволяє стверджувати, що вона не є самостійною мовою. Так, кожна знакова система володіє такими основними характеристиками: базисними і похідними знаками, функціональними елементами, метамовою системи, логікою оперування системою, а також системою запису правил і операцій знакової системи [3, с. 94–132]. Вочевидь, що всі зазначені характеристики юридичної мови базуються на мовній знаковій системі природної мови. У зв'язку з тим, що юридична мова не є самостійною мовою як *langue*, доцільніше і точніше використовувати термін “юридичні тексти” замість термінів “мова права”, “правова мова”, “юридична мова” та ін. Своєю чергою, мовні прояви в галузі права як *parole*, тобто як сукупність мовних актів у процесі правової комунікації, доцільно позначати терміном “юридична мова” [7, с. 161–163]. Отже, більш точними термінами для позначення мовних явищ у юридичній сфері пропонуємо вважати терміни “юридичні тексти” і “юридична мова”.

Юридична мова як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) є поліфункціональною, багаторівневою, відкритою і стилістично диференційованою системою. Поліфункціональність юридичної мови полягає в специфічному наборі таких функцій, які реалізуються в різноманітних юридичних текстах: 1) номінативна (називання правових реалій і понять); 2) гносеологічна (знаряддя і спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом); 3) аксіологічна (правове та морально-етичне оцінювання); 4) комунікативна (спілкування); 5) регулювальна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права); 6) культурна (збереження й передання правового знання та правової культури); 7) виховна (вплив на правосвідомість, правове виховання); 8) естетична (ясність, точність, однозначність, лаконічність, нормативність, мовностилістична довершеність правового акта як еталонні якості правового тексту) [1; 2].

Урахувавши лінгвопрагматичний аспект і обґрунтовану вище трихотомію, усі мовні явища в юридичній сфері можна структурувати: 1) тексти джерел права; 2) прикладні юридичні тексти;

3) прикладна юридична мова; 4) наукові юридичні тексти; 5) навчальні юридичні тексти; 6) наукова юридична мова; 7) юридична мова освітнього процесу. Саме ці елементи є основними елементами структури юридичної мови, зваживши на умовний характер терміна. Зазначені основні елементи структури юридичної мови неоднорідні та підлягають подальшій структуризації:

1) тексти джерел права, своєю чергою поділяються на підгрупи: тексти нормативно-правових актів, тексти судових і адміністративних прецедентів, тексти нормативно-правових договорів, доктринальні правові тексти і канонічні тексти. Кожна група текстів володіє власною лінгвістичною специфікою, а саме: лексичними, синтаксичними, пунктуаційними, стилістичними, семантичними, прагматичними та іншими особливостями, які повинні стати предметом самостійних наукових досліджень. Більш того, кожній групі текстів джерел права притаманна специфічна логіка оперування: логіка відповідності між тим, що відображено в текстах джерел права, і тим, що об'єктивно відбувається у позасистемному світі; логіка внутрішньосистемних трансформацій, тобто логіка дії системи знаків відповідних текстів джерел права; логіка додатка текстів джерел права, яка змінює результат їх дії в аспекті застосувань. Сьогодні найбільш досліджені лінгвістичні й логічні особливості текстів нормативно-правових актів;

2) прикладні юридичні тексти за будовою ще більш складні. Цей елемент об'єднує різноманітні тексти правозастосовних актів, які, своєю чергою, поділяються на підгрупи судових, адміністративних та інших юридичних текстів. Зазначені групи текстів також можуть бути структуровані за різними підставами. Судові правозастосовні тексти можуть поділитися за процесуальним критерієм, адміністративні – за сферами діяльності органів, які їх приймають. Поруч з правозастосовними текстами цей елемент структури юридичної мови включає тексти інших правореалізаційних актів (позовних заяв, договорів та ін.), які класифікуються на підставі різних юридичних критеріїв;

3) прикладна юридична мова складається з професійної та буденної мов. Під професійною юридичною мовою слід розуміти всі види мовлення юристів-професіоналів (можливо, які не мають спеціальної юридичної освіти, але володіють глибокими знаннями і навичками в галузі права), що функціонує в правових і суміжних з правом соціолінгвістичних ситуаціях. Це мова юристів-професіоналів під час судового процесу, посадових осіб, які здійснюють правозастосовну діяльність, мова професійних консультантів з юридичних питань. Повсякденна правова мова охоплює всі види мови непрофесіоналів на правову або пов'язану з правом тематику. Це мова непрофесійних учасників судового та інших правозастосовних процесів, юридичний арго, звичайні міркування з правових проблем. Слід зауважити, що цей елемент структури юридичної мови найменш досліджений у сучасних юридичній та лінгвістичній науках;

4) наукові юридичні тексти. У цю групу представляється можливим включити як власне

наукову літературу, у якій досліджуються ті чи інші правові проблеми (дисертаційні та монографічні дослідження, наукові статті, доповіді, тези), так і науково-популярні тексти правової тематики;

5) доцільно виділити навчальні юридичні тексти як п'ятий елемент структури юридичної мови: підручники, навчальні посібники, курси лекцій, навчально-методичні посібники, практикуми;

6) наукова юридична мова охоплює всі види промов учених-юристів у процесі обговорення наукових проблем. У цю групу входить юридична мова, що функціонує в процесі захисту дисертаційних робіт, на наукових конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах;

7) юридична мова освітнього процесу функціонує в освітньому процесі та включає як мову педагогів у

процесі викладання юридичних дисциплін, так і мову студентів, слухачів, які вивчають юридичні дисципліни.

Отже, лінгвопрагматичний аспект вивчення юридичної мови – це, по-перше, ті природні мовні прояви, які “самі в собі” містять елементи права, у кожному з яких можна побачити певні потенції юридизації. Крім того, «у сферу юрислінгвістики входять ті закономірності природної мови, які лежать або повинні лягти в підстави тексту закону, що багато в чому визначають як його створення, так і застосування в юридичній практиці [Грищенко 2005, с. 68]. Функціонування юридичних текстів ставить завдання комплексного аналізу юридичної мови, а не будь-якого його окремого параметра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. *Наукові записки НаУКМА: Юридичні науки*. Київ, 2009. Т. 90. С. 39–44.
2. Артикуца Н. В. Мова права в її функціональних різновидах. *Сьогодення українського мовного середовища*. АПН України, Ін-т вищої освіти. Київ, 2008. С. 23–32.
3. Соломоник А. Позитивная семиотика (о знаках, знаковых системах и семиотической деятельности). Минск : МЕТ, 2004. 191 с.
4. Соссюр Ф. Труды по языкознанию. Москва : Изд-во иностр. лит., 1977. 696 с.
5. Хижняк С. П. Юридическая терминология: формирование и состав. Саратов : Изд-во Саратов. гос. ун-та, 1997. 134 с.
6. Edwards A. D. Language in culture and class. London: VLG, 1976. 352 p.
7. Nussbaumer M. Sprache und Recht. Heidelberg : Groos, 1997. 288 p.

LINGUALPRAGMATIC ASPECT OF THE LEGAL TEXT STUDY

Tsareva I.

Zaporizhzhya National University

The notion of pragmatics considered in this paper does not focus on the aspects associated with judicial decision making. The paper aims to shed light on the aspects of pragmatics in legal linguistics, mainly focusing on the domain of patent law, only from a knowledge representation perspective. The lingual pragmatic aspect of legal text of the article. It is marked that the article of many legislative discussions is linguistic status of legal language. The purpose is to analyze the linguistic and pragmatic aspect of studying the legal text. The expediency of using the terms “legal language”, “legal text” is substantiated. It is noted that legal texts, depending on the functional purpose, are inherent in a certain organization, principles and rules of execution, the style of writing, and the subject of legal discussions is the linguistic status of the legal language. It is emphasized that the main reason for linguistic imperfection of legislative documents is the relatively low level of professional authorship in the literary language as the only means of materialization of law. To achieve the goal, the task is formulated: to identify the features of the trichotomy of the legal text and to indicate the main elements of the structure of the legal language. Own parameterizations of functions in legal text is offered. Various interpretations of a term are reasonable syntactic derivate for determination of processes of derivative of different morphons. It is marked that derivation process of creation of legal text investigational within the framework derivation science, that studying a derivate in a wide aspect as a form of language units from a word to text, today is one of the industries of functional analysis of language. To legal texts, depending on a functional aim, inherent certain organization, principles and rules of implementation, style of writing and others. Legal and linguistic interpretation of statutes texts has been proved by results of linguistic and law sciences. Versatility and multilevel of the organization of legal text testifies that him it is difficult to inlay in the usual linear scopes of that linguistic science that was formed on the exposure of certain corps of units and their further classification.

Key words: lingualpragmatic, semantics, trichotomy, legal text, legal linguistic.